
Станислав Иванов/Stanislav Ivanov

ОБРАЗЪТ НА БОГ ТЕСКАТЛИПОКА – ОЛИЦЕТВОРЕНИЕ НА ЗЛОТО В МЕЗОАМЕРИКАНСКАТА РЕЛИГИЯ И НЯКОИ ПАРАЛЕЛИ И ОТЛИКИ С ОРТОДОКСАЛНИЯ ХРИСТИЯНСКИ МИТ ЗА САТАНАТА

The image of the god Tezcatlipoca – the embodiment of the evil in the Mesoamerican religion and some parallels and distinctions with the orthodox Christian myth for Satan

Summary: In the current article we are trying to find an answer to the question whether it is relevant to associate the god Tezcatlipoca with the circle of gods personifying the absolute evil or not, as we make a brief comparative analysis between the cult to Tezcatlipoca and that of the Satan, in order to find out the similarities and the differences between them. With that end in view, we are going to examine and compare the major elements in the mythological biographies of the aforementioned characters in a strict sequence. The actuality of the topic is a result not only of the lack of enough studies in Bulgarian historiography, but also because of the existing controversial questions that are still expecting their answer. In the course of our work, we faced some difficulties, connected with the accessible literature and sources.

Key words: Tezcatlipoca, Satan, Mesoamerican.

В течение на няколко столетия главно под влияние на разказите на испанските мисионери се формира твърде деформирана представа за образа на бог Тескатлипока, като божество на коварството и злото (много често сравнявано със Сатаната). На пръв поглед историята за бог Тескатлипока е наистина е почти аналогична с тази на Сатаната, но внимателният анализ на писмените свидетелства ни разкрива доста по-различна картина. Съвсем естествено пред нас възниква въпросът – съществуват ли прилики между митовете за Сатаната и бог Тескатлипока и в какво се изразяват те?

Общоизвестен е фактът, че през последните няколко хилядолетия от историята на човечеството се формират сложни религиозни концепции, които взаимно си влияят и обогатяват. Съответно компаративната митология изследва тези паралелите и взаимодействията. И докато за съседни общества, реализирали интензивни контакти помежду си, можем лесно и категорично да установим подобни влияния, не така стои проблемът за аналозиите между религиозни системи, разделени от времето и пространството.

В тази статия ще се опитаме да намерим отговор на въпроса можем ли да причислим бог Тескатлипока към кръга на боговете, олицетворяващи аб-

солютното зло или не, като осъществим кратък сравнителен анализ между култа на Тескатлипока и този Сатаната, за да открием приликите и отликите между тях. С тази цел в строга последователност ще разгледаме и сравним основните елементи в митологичните биографии на споменатите персонажи. Актуалността на темата се определя не само от липсата на достатъчно изследвания в българската наука, но и поради съществуващите остри дискуссионни въпроси, нуждаещи се от решение. В процеса на работа срещнахме известни трудности, свързани с литературната и изворовата обезпеченост. По-голямата част от чуждестранните научни трудове са малко известни в България, паралелно с това тематиката е получила сравнително слабо отражение в българската историография, а мнозинството от чуждестранните изследванията са посветени само на отделни аспекти на проблема.

Следвайки очертаните задачи, първо, ще се спрем върху приликите между бог Тескатлипока и Сатаната. Испанските автори описват бог Тескатлипока като перфиден и одиозен магьосник, владетел на обширни територии, който замисля коварен план за детронирането на добрия герой Се Акатъл Топилцин¹. Основните оръжия на божеството са коварството, жестокостта, манипулацията и измамата². Посредством тях той успява да отклони много благородни толтеки от „истинската религия“. Аналогични черти откриваме и в образа на Сатаната. Библейските текстове подчертават, че той е зъл, жесток и лукав (1. Цар. 16:14, 23, 3. Цар. 22:22, Притчи 17:11). Подобно на Тескатлипока и Дяволът си служи с лъжа и измама (Мат. 4:3, 13:9) и изкушава душите на хората (1. Йоан 3:8–10). Съответно откриваме сходства в митологичните биографии на двата персонажа и Дяволът, и Тескатлипока притежават чертите на божества на злото, отклоняващи праведниците от божествената промисъл на Исус Христос и Кецалкоатъл.

Вторият важен паралел между Сатаната и Тескатлипока е свързан с изкушението на добрия бог. За да унищожи окончателно Каещият се (Кецалкоатъл), както вече отбелязахме, Тескатлипока подготвя нов коварен план. Заедно с адептите си той приготвя „етеогенно причастие“, посредством което опиянява Се Акатъл и го подтиква към извършване на светотатство – блудство с девствена жрица на Кецалкоатъл³. В резултат на този акт на профанизация Каещият се изгубва ореола си на светец и уважението на поданиците си. И в Новия завет срещаме подобен момент с изкушението на Христос от Дявола в пустинята (Мат. 4:1–12, Марк 1:12–13). Идентично на историята на Се Акатъл Топилцин, Дяволът изкушава Христос, но с тази разлика, че Исус устоява на съблазните на божия неприятел и запазва силата си, докато Кецалкоатъл не устоява на изкушението. Тоест наред с приликите в мита откриваме и отлики в митологичните биографии на двата персонажа.

В този ред на мисли трябва да си зададем въпроса дали в случая не става въпрос за късна интерполация на християнската версия на мита за Исус Христос в ацтекската митология. Както ни е известно испанските духовници

всячески се стремят да християнизират ацтеките и са склонни да контаминират християнските и мезоамериканските митове и обреди. Следващият паралел, върху който ще се спрем, е свързан със способността за трансформация на Тескатлипока и Сатаната, и двата митологични персонажа могат да променят формата си. Така например в Тула бог Тескатлипока приема формата на многоуважаемия жрец на града, за да принуди толтеките да напуснат селището си и да изоставят Кецалкоатъл⁴. Успоредно с това го виждаме в ролята на свиреп войн и ягуар. Сатаната също приема различни форми и може да се вселява в телата на хората. В Откровение на Йоан (16:13) той е свиреп змей:

*И видях да излизат от устата на змея и от устата
на зявря и от устата на лъжепророка
три нечисти духа, подобни на жаби:
това са бесовски духове, които вършат личби (Откр. 16:14)⁵.*

Във втората част на статията ще се спрем върху отликите в сакралните биографии на двете фигури. В Библията Сатаната е описван като абсолютното зло, княз на мрака, който ще се противопостави на Бог в есхатологичната битка в края на човешката история (Откр. 13:1–15). В мезоамериканските митове не откриваме податки за подобно събитие. В отличие от християнската религия тук времето е циклично, а не линейно, и светът няма да има край, а периодично ще се трансформира и обновява. Тоест бог Тескатлипока няма да се изправи срещу Кецалкоатъл в края на дните и няма да се сражава с армията му – съществена разлика с култа на Сатаната. Следващата главна отлика в култовете на Сатаната и Тескатлипока е свързана с природата на двата митологични персонажа. Димящото Огледало е космокреатор и демиург, а Сатаната не е в ортодоксалните християнски митове (хетеродоксните не са обект на нашето изследване). Както вече споменахме, бог Тескатлипока – „богът на нощното небе“, поема ролята на първия творец и създава епохата на Слънцето – Тигър (Оцелотонатиух). Но въпросното небесно светило е твърде несъвършено, защото не може да огрява земята пълноценно, а сътворените хора гиганти не изпълняват отредените им задачи от боговете и се отдават на леност⁶. В библейските текстове никъде не срещаме информация, в която да се споменава ролята на Сатаната в сътворението на света, напротив, изрично се съобщава, че Бог Отец е единственият творец на всичко видимо и невидимо (Бит.1: 1–29). Респективно бог Тескатлипока притежава творческите сили и божествената енергия, които липсват у Сатаната. Последният е неравностоен противник на бога, който само и единствено покварява творенията му и ги насочва срещу него, но не е способен да твори. За да бъдем коректни, трябва да отбележим факта, че в апокрифните християнски митове срещаме сюжети, които представят Сатаната като Космокреатор и Демиург, но те са създадени или много

по-късно в средите на богомилите, или под влияние на иранския дуализъм, в който Ахриман и Ормазд са двамата братя творци на злото и доброто⁷.

В заключение ще разгледаме и главната отлика между Сатаната и Тескатлипока, сакралния статус на двете митологични същества. Както неведнъж подчертахме, в мезоамериканските религиозни системи, и в частност религията на ацтеките, бог Тескатлипока заема централно място. Той е главно божество наред с Кецалкоатъл, Уицилопочтли и др.⁸. Докато Сатаната е единствено демон, подчинен на бога (Йов 1–12, Ис. 14:12–16). В Библията неведнъж се подчертава, че той не е равностоен на Твореца и се бои от него, а в края на дните ще бъде окончателно победен и заточен в ада (Йез. 28:17:11). Тоест Тескатлипока и Сатаната не са равностойни по своя сакрален статус в пантеона на сравняваните религиозни системи.

След проведения от нас анализ достигнахме до следните изводи:

- образът на бог Тескатлипока е изключително софистициран и обединява в себе си култовете на много различни богове;
- в течение на няколко столетия, главно под влияние на разказите на испанските мисионери, се формира твърде деформирана представа за образа на бог Тескатлипока, като божество на коварството и злото, много често сравнявано със Сатаната. За да бъдем по-прецизни обаче трябва да подчертаем обстоятелството, че Димящото огледало притежава амбивалентна природа и не е олицетворение на абсолютното зло (подобно на Сатаната), защото е почитан като бог космокреатор и демиург наравно с Кецалкоатъл (и като благодетел, даряващ дълголетие и радост);
- с голяма доза увереност можем да причислим фигурата на бог Тескатлипока към групата на боговете трикстери, подобно на Локи, докато Сатаната, както вече многократно подчертахме, е олицетворение на абсолютното зло и в него напълно отсъства доброто, за разлика от бог Тескатлипока;
- опитите на християнските теолози да поставят знак за равенство между Тескатлипока и християнския Сатана не намират достатъчно доказателства и не издържат на научната критика;
- без да отричаме наличието на паралели между култовете на спомнатите древноизточни божества и Кецалкоатъл, ние смятаме, че сходствата са в резултат единствено на еволюционизма, съответно и митът за бог Тескатлипока не е идентичен с мита за Сатаната от християнската религиозна концепция, защото мезоамериканските религиозни идеи се различават силно от близоизточните митологии. Липсват и безспорни доказателства за контакти между древните мезоамериканци и народите на древния Близък изток.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Мифы народов мира. т. 2. Москва, 1988, с. 504–505.

² Диас, Ф. Евангелие от толтеков. Можайск, 2004, с. 67–68.

³ Пак там, с. 67–68.

⁴ Пак там, с. 95.

⁵ Цит. по **Библия**. – <<http://www.pravoslavieto.com/bible/nz/otkr.htm#16>>. (достъпен: февруари 2018).

⁶ **Ацтекские мифы**. – <http://www.mezoamerica.ru/indians/aztec/aztec_myths.html85> (достъпен: февруари 2017).

⁷ **Мифы народов мира. т. 1**. Москва, 1987, с. 141–142.

⁸ **Мифы народов мира. т. 2**. Москва, 1988, с. 504–505.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Ацтекские мифы. – <http://www.mezoamerica.ru/indians/aztec/aztec_myths.html85>. [Aцтекские мифы <http://www.mezoamerica.ru/indians/aztec/aztec_myths.html85>]

Библия. – <<http://www.pravoslavieto.com/bible/nz/otkr.htm#16>>. [Biblia. <<http://www.pravoslavieto.com/bible/nz/otkr.htm#16>>.]

Диас, Ф. Евангелие от толтеков. Жизнь и учение Кецалкоатла. Можайск, 2004. [Dias, F. Evangelie ot toltecov. Jizni i uchenie Kecalcoatlia. Mozhaisk, 2004].

Мифы народов мира. т.1. Москва, 1987. [Mify narodov mira. t.1. Moskva, 1987].

Мифы народов мира. т. 2. Москва, 1988. [Mify narodov mira. t. 2 Moskva, 1988].

СЪКРАЩЕНИЯ

Бит. – Битие

Ис. – Исаия

Йез. – Йезекиил

Мат. – Матей

Откр. – Откровение

Цар. – Царства